

ארכיאולוגיה כמשל

על ספרה של צרויה שלו "תרה", קשת הוצאה לאור, 2005, 464 עמ'.

משה גרנות

האמור להחליף את אמנון, היא אף יותר נלוזה מהתנהגותה כלפי בעלה המגורש: היא מצפה ממנו לסקס בתנאים לא הולמים (ע' 244-248, 282, 322, 339-341, 346). היא כופה עליו מין אוראלי, כאשר ילדיו מצויים בקרבת מקום, וזאת כדי שתוכל להעניש אותו בצורה נכלולית (ע' 339-341). היא חושפת טונות של קנאה כלפי הילדים של עורד, אותם הוא אוהב אהבה עזה, ולהם הוא מסור בכל ישותו. היא מקנאה בעיקר במאיה, בתו בת העשר (ראו לדוגמה, ע' 339, 418 ואילך). היא מצליחה להפוך את הגבר הנפלא, שאל נשיקותיו ומשכבו ייחלה בצורה נואשת, לחורבת אדם, לשבר כלי (ע' 445-449). לאורך הספר נחשף חוסר רגישותה של אלה כלפי מי שאמורים להיות אהובי לבה: מכל השמות שבעולם היא בוחרת לבנה את השם גלעד, כשמו של אהוב נעוריה שנפטר ממחלה קשה (ע' 289); היא מחליטה לקנות לבנה מקלט טלוויזיה כדי שיסכים לעבור לביתו של עורד המאהב שלה, מבלי לתת את הדעת ששני ילדיו של עורד עלולים לקנא (ע' 388).

כאמור, אלה איננה אשמה בהתנהגותה, כפי שאמנון לא היה אשם וכפי שעורד איננו אשם בהידרדרות היחסים שלו עם אלה, וכשם שמכל, אישתו האובססיבית של עורד, איננה אשמה על התפרקות משפחתה. כל הדמיות נעות בין שני קטבים של כדור אחד — בקוטב האחד חרוט הפסוק המקראי "לא טוב היות האדם לבדו", ובקוטב השני כתוב משפטו המפורסם של סארטר (מתוך "ברלתיים סגורות") — "הגיהינום הוא הזולת". מה לא יעשה האדם כדי לא להיות לבדו, כדי להיות "לבשר אחד", וכמה מהר הופך עבורו היעד הנכסף לגיהנום!

אין את מי לגנות ולהאשים ברומן זה, האירועים והאופי התבניתי של האדם באשר הוא אדם, מדרדרים את היחסים עם הזולת אל שפל המדרגה. אין ברומן הזה שום דמות "שלילית" (להוציא, אולי, את גבי, חברו ועורך-דינו של אמנון), אפילו דויד גושן, אביה הפרופסור של אלה, איננו דמות שלילית. הוא במידת מה דמות נלעגת, אבל הקורא חש שהדספוטיות שלו נוצרה בעיקר משום "הסביבה" שטיפחה את אופיו האגוצנטרי. גם דמויות "חיוביות" קשה למצוא ביצירה זאת, כי מדובר בגיבורים חיים שיש בהם מירקם מסובך מאוד

אל ת האנאלוגיה בין ארכיאולוגיה לפסיכולוגיה עורכים גיבורי הספר עצמם — אלה ואמנון הארכיאולוגים ועורד הפסיכיאטר. אלה משווה מספר פעמים בספר בין חורבות חייה ובין האסון שאירע לאי תרה, היא סנטוריני העתיקה, לפני אלפי שנים, כאשר התפרצות געשית קרעה את האי לגזרים, החשיך את השמיים למשך שבע שנים, ותוצאותיה המבהילות פגעו אף בארץ מצרים (ע' 84, 116, 146, 159, 263, 348). אלה עצמה מדומה על ידי אמנון, בעלה במשך עשר שנים, לאישה המגונדרת "הפריזאית" מתמשיחי הקיר, שבטעות מיקם אותם בתרה, כאשר באמת מוצאם בכרתים (ע' 453).

נישואיה המתרסקים של אלה מדומים, אם כן, לאסון קוסמי, השולח זרועות תמנון למרחקים — לא רק משפחת מילר (משפחתם של אלה ואמנון) מגיעה לעברי פי פחת, אלא גם משפחת שפר (עורד הפסיכיאטר ואישתו מיכל, חברתה הטובה של אלה), וכן שאר הזוגות והבורדים המזכירים ברומן. אלה עצמה עוסקת בצורה אובססיבית במחקר חסר סיכוי (בעיני בעלה ובעיני אביה הפרופסור) להוכיח קשר בין מיתוס יציאת מצרים ובין האסון שפקד את סנטוריני העתיקה.

בתחילת הספר מתוארת סלידתה של אלה כלפי בעלה וכלפי גבי, חברו ועורך-דינו — שניהם מתוארים כזכרים מאוסים הכופים עצמם על הנקבה, ובטוחים בערך המוסף שלהם עליה (ראו לדוגמה ע' 90). נוספת עליהם דמותו האגוצנטרית עד כדי חולניות של אביה הפרופסור, המדכא את אישתו עד עפר, והרי מתכון בטוח לכתיבה פמיניסטית על כל מנטרותיה באשר לחוסר הטעם בעצם קיומם של הגברים עלי אדמות. אלא שלמרבה השמחה, הרומן חף לחלוטין מכל תבנית אידיאולוגית ומכל אינדוקטרינציה גלויה או סמויה — הוא פשוט מתאר ככאב כן ונוגע ללב את הכמיהה לאושר הבלתי מושג, כאשר האשמה על הכישלונות שברוך — מוטלת על כל אחד מגיבוריו, ללא אשמים וזכאים. אלה, שכל-כך סלדה מבעלה אמנון, שכל-כך ייחלה לסלקו מהדירה כדי שלא תראהו לעולם, מבינה בדרך הקשה שהדמות השלילית שלו נוצרה בלבה, והייתה פרי רוחה, ללא קשר של ממש לדמותו האמיתית. כשהיא מבינה עד כמה שגתה, היא הופכת עולמות כדי להחזירו אליה, משימה שנוחלת כישלון מחפיר. זאת אף זאת, התנהגותה כלפי גבר חלומותיה, עורד שפר הפסיכיאטר,

של תכונות, שבשום אופן לא ניתן לסווגן תבניות מוכנות מראש. מיכל, אישתו של עודד, אשר לכאורה היא דמות ידידותית מלאה נתינה, מסתברת כמי שמקנאה קשות בהצלחת בעלה, וכמי שמקנאה באופן אובססיבי במאהבות שלו, אותן היא מייצרת בדמיונה (ע' 373). הדמות היחידה שלא יכולת להיות כלפיה לאיש כל "טענות" היא קרן (אימו של יואב, חבר של גילי – גלעד – הבן של אלה), אלא שהיא מתה בדמי ימיה ממחלה ממארת, וכל גיבורי הספר באים ללוותה בדרכה האחרונה, כמבכים על גורלם הם (ע' 457 ואילך).

טענת מה עשויה להיות לקורא האנין כלפי עיצוב דמותה של אורנה, אישתו הנרגנת של דני, אליהם נוסעת אלה יחד עם עודד וילדיו באחת השבתות "האבודות". דמותה של אורנה בנויה כמעין "מקהלה יוונית", היודעת לספר לגיבורה, ודרכה לקורא, מה צפון בנפשם של שאר הגיבורים. היא יודעת מהרגע הראשון מה קורה בלבו של עודד, ובלבה של אלה, וגם יודעת להשיא את העצות הנכונות ביותר. היא המנטור של אלה בכל הנוגע ליחסיה עם עודד, ואף מצליחה בכך יותר מדינה, חברתה הפסיכולוגית (423-428). אך האמת ניתנת להיאמר שרוב הדמויות בנויות בצורה וירטואוזית אל תוך מארג עלילתי משכנע ומרגש כאחד.

הקורא ימצא בספר גם מערכת סמלים מאוד עדינה. אביא דוגמאות אחדות:

אלה, חברותיה וילדיהם מרבים לבלות ב"גן העורבים", כינוי שנדבק לגן משום העורבים המרבים לפקוד אותו. והנה, באחד הביקורים בגן (מיכל, אישתו של עודד מכינה פיקניק כדי שתוכל לשוחח שם עם אלה), מביטה אלה על גילי בנה, ועל יותם, בנה של מיכל, והם נדמים בעיניה לשני עורבים (ע' 101, 268). העורב מעורר תדיר מחשבות על מוות, והנה, דווקא הילדים האהובים מעוררים בה את המחשבה הקשה, להודיעך שבתת-מודע היא חשה בקשר שבין הולדת הילדים למות האהבה כלפי הבן-זוג.

בהלווייה של קרן מתוארים החורים שמשאירים בחול עקביה של מיכל (אישתו הזנוחה של עודד). אחריה הולך אמנון (בעלה המודח של אלה) ובפסיעותיו הוא מכסה על חורים אלה. והקורא תוהה על

משמעות התמונה, משער השערות, אך איננו מסוגל לפענח אותה באורח ודאי.

למרות האהבה המטורפת של אלה כלפי עודד, המצטייר אצלה כגבר החלומות, נוצרת ביניהם משטמה אדירה, והיא נובעת בעיקר מהנאמנות המוחלטת שכל אחד מהשניים נאמן לילדיו שלו, נאמנות המנמנת עוינות כלפי ילדיו של בן הזוג. המשטמה הולכת ומתגברת וכל מעשה עויין משאיר שרטת עמוקה בזיכרון. אבל, למרבה האירוניה, הדירה המושכרת החדשה של עודד, בה הוא מבקש לבנות קן אהבה לו, לאלה ולילדיהם, נקראת "סמטת הסליחות" (ע' 400).

כאמור, המארג העלילתי, עיצוב הדמויות ותיאור המחשבות הכמוסות של הגיבורה הראשית, המתוודה על כל מעשיה, מחשבותיה וכישלונותיה הצורבים – כל אלה תורמים לבניין רומן עשוי לתלפיות. תמונות הספר מרגשות את הקורא, ורושמן נשמר זמן רב לאחר הקריאה. כדוגמה אזכיר את תמונת הארוחה בבית הוריה של אלה (ע' 306 ואילך) המשתוקקת להוכיח להוריה, ובעיקר לאביה, שניכא לה שחורות, כי היא משתקמת, והיא אף מצליחה להשיג את הגבר האידיאלי, הלא הוא עודד שפר, הפסיכיאטר מפעים הלב. היא מוזמנת לארוחה אצל הוריה עם הבן גילי, אך כיוון שהילד נמצא אצל אביו, מנצלת אלה את ההזדמנות ומביאה אליהם את עודד. ההורים, שהתכוננו לארח את האם וילדה, אינם מסוגלים (מוטב לומר – אינם רוצים) להתאים עצמם לנסיבות החדשות שנכפו עליהם, והם מתייחסים אל האורח כאל נכדם – מגישים לו בצלחת פלסטיק המצוירת שנועדה לגילי, ואין מניחים על צלחתו דג, כמו לשלושת "הגדולים" (הוריה של אלה ואלה עצמה), כי לא נשאר (!), ובמקום זה מגישים לו פשטידה מתוקה, כפי שגילי אוהב. האירוע המביך הזה מסתיים בכך שעודד (כפסיכיאטר, הוא קודם כול רופא) מוציא מגרונו של האב (פרופסור דויד גושן), זה שאיננו חדל לשבח את האינטלקט של עצמו – עצם של דג – אותו הדג שנמנע ממנו. התמונה, כמו תמונות רבות בספר מזמנת לקורא הנאה צרופה.

אני סבור ש"תרה" הוא הישג ספרותי אדיר של צרויה שלו, ושל הספרות העברית העכשווית. ■

